

АНА ТІЛІ

Ұлт Таза тілі

1990 жылғы
наурыздың 22-сінен
бастап шығады

Халқының жүрегімен жырлаған...

Поэзия әлеміне келген балғын шағынан бастап жарты ғасырдан астам уақыт бойы Ұлы даланы, соның ішінде Шөл даласын ерекше сүйіспеншілікпен талмай жырлап келе жатқан бір ақын бар. Ол осы Шөл даланың перзенті, қазіргі қазақ поэзиясының көрнекті өкілдерінің бірі, бүкіл қазағы жақсы білетін, ерекше құрметтейтін арқалы ақын Шөмішбай Сариев. Ана бір жылы ғалым бір ағамыз «шөлді де мақтайтын ақын болады екен» деп таңқалғаны бар.

Шөл даланың бірге жасар жырымын,
Шөл далада қымбат бұлақ тұнығым.
Ойға шомған терең дана құмдары
Ұлы Дала – Шөл даланың ұлымын, –

деп өлең тиегін ағытқан ақын кіндік қаны тамған, балалық бал дәурен шағы мен бозбала кезі өткен шөл даласын үнемі сағынып, шөлдеген ой тылсымдарын буырқанған жыр жолдарына сыйдырып келе жатқан, шөл даласының шөлін ұлт болашағымен сабақтастырып, қиялына қанат бітірген Шөл даланың шайыры.

Ақынның «Поэзия падишасы – лирика» атты жыр жинағы – Ұлы даласын, туған елін сүю, ұлтжандылық, биік адамгершілік, ар тазалығы, мөлдір махаббат, жаңа заман келбеті шынайы сыршылдықпен жырланған терең лирикалық ой сезімдеріне толы кітап. Шөл далада судан емес, бостандықты аңсап аңқасы кеуіп, шөліркеп жүретін Шөмішбай шайыр бұл жинағында да жұмбақ әлем – шөл даланы өлеңдерінің негізгі арқауы етіп алып, кіндік қаны тамған шөл даласын жер жұмағы ретінде қабылдайды, туған жерінің суын да, нуын да, шөлін де, ауасын да сағына жырға қосады. Автордың туған жерге арналған өлеңдер циклі туралы көрнекті ақын Сағи Жиенбаевтың: «Шөмішбай ақынның қазақ жырының жасыл жайлауына тіккен өз отауы бар. Ол отауда көрген адамның көкірек көзін ашатын, көңіліне сәуле түсіретін көркем кесте, нақыш-өрнектер бар... Мен Шөмішбайдың туған топырағы – Арал өңірі жайлы сыр толғауларын әрдайым сүйсініп оқимын. Бұлар адамға аяныш туғызады, пенде екендігіңді еске салады» деген бағалы пікірі осы ойымызды өрбіте түседі.

Ұлы Дала – Шөл даланың ұлымын,
Сол бір далам аман болса тірімін.

Шөл даламды мәңгі сүйген бұл жүрек,

Сол далада алар мәңгі тынымын, – деп жер тағдырын жүрек қабырғасы қайыса отырып толғаған ыстық сезімге толы жыр жолдары оның туған жерге деген нағыз ұлтжандылық рухын танытады.

Ғаламданған заманауи әлемдегі нақты адам, атап айтқанда лирикалық кейіпкердің жүрек толғанысы, оның тағдыры, бақыты, сәтсіздігі, арман-қиялы жыр жинағының негізгі өзегін құраған да, жеке тұлға, қоғам, ел мен жер, мемлекет, уақыт мәселелері бір-бірімен тығыз ұштастырылып, тәуелсіздік талаптарымен бірлікте қарастырылады.

Шөмішбай шайыр лирикасында ұлтты толғандырған мәселелер күн тәртібіне қойылып, тарихи белесті оқиғалар, ел өміріндегі елеулі өзгерістер, ұрпақтар арасындағы байланыс, дәстүрлер сабақтастығы, ұлт тағдыры, жер тағдыры сияқты маңызды міндеттер қамтылады. Ақын өз замандастарын ізденісті даму жолында, тарихи оқиғалар тізбегінде, өзіне жақын қазіргі ортада бейнелейді. Ақын поэзиясы жеке тұлға мен қоғамның қарым-қатынастарын мейлінше толық қамтуға бағытталған. Ол егемен елі, халқы, ұлты, діні мен тілі туралы, Жер ана, өзі туып-өскен Арал өңірі – Дария Ана туралы терең толғанып, сыр шертеді. Оның кейіпкері адамзатты айтып келмес апаттардан сақтандырып, рухани өзгерістер арқылы қоғамдық өмірді жақсы жағына өзгертуге тырысады. Осыған сай Шөмішбай кейіпкерінің жаңа дәуірге көзқарасы да өзгеше, ақын өзі өмір сүріп отырған заманның өкілі ғана емес, өткенді болашақпен байланыстырған өз үні, өз дауысы бар дәуір жыршысы екенін айқын білдіреді. Шөмішбай ақын еліміздің қай даму кезеңінде

болсын, жаңаның жаршысы болып жарқырап көрініп келеді. «Поэзия падишасы – лирика» жинағында да жаңа лирикалық жырлары арқылы ақындық қалам қуатымен өз дәуірінің нақты сипатын ашып көрсетіп, осыған орай әр дәуірдің өз кейіпкері болатындығын жаңа даму кезеңінің кейіпкерін сомдау арқылы дәлелдей алған.

Ақынның алғаш поэзия әлеміне келген кез – өткен ғасырдың 60-70 жылдары төл әдебиетіміз әкімшіл-әміршіл жүйенің партиялық саясаты шектеген, социалистік өмір салты дәріптеліп, осы қоғамдық құрылыс жетістіктері мадақталған уақыт болса, жаңа дәуірде – еліміз тәуелсіздік алған шақта шабыт шалқарына шыққан шайыр жаңа заманға жаңаша үн қосып, жаңа жүрек дүрсілімен өз дауысын білдірді. Оның осы жыр жинағында сомдаған лирикалық кейіпкері егемен елі мен туған халқымен рухани бірлікте, табиғатпен тығыз үндестікте тәуелсіздікті баянды ету жолында ғұмыр кешіп жатқан, күшті мінезімен, сезімтал жүрегімен ерекшеленген тың лирикалық қаһарман. Ол қазіргі ұрпақтың табиғи болмысынан алшақтап, адами қасиеттерін, ұлттық салт-дәстүрлерді жоғалта бастағанына қынжылады. Ақынның өлең-жырларында лирикалық кейіпкерді қоршаған шынайы өмір, осы ақиқатты тудырған тарихи жағдай көрініс тапқан. Кері кеткен кереғарлыққа сұлулық, ар-ұят, сүйіспеншілік, парасаттылық идеалдарын қоя отырып, лирик ақын адами болмыстың нақты заңдылықтарын сақтап өмір сүруге үндейді.

Өзеннің ағысындай өмір ағыс,
Адамның шолатындай көңілі алыс.
Ұяты, көз жанары сөнбесе егер,

Билейді ар-ожданмен, тегі намыс, – деп өмір ағысымен жаңа ғасыр көгінде тың ой орамдарын айшықтаған ақын шығармашылығында ұлт поэзиясына ежелден тән азаматтық, мейірімділік, адамға, табиғатқа деген сүйіспеншілік сияқты ізгі қасиеттерді тәуелсіздік талаптары биігінен ашып көрсетуге ұмтылыс барынша байқалады.

Шөмішбайдың лирикалық кейіпкері тәуелсіздік көгінде еркін ойлайды, жауынгер жыраудай көсіле жырлайды. Осы ретте «Хандық дәуір аяқталып, жаңа дәуір басталды...» ұзақ лирикалық толғауы – жыр жинағының негізгі өзекті шығармасы іспетті. Қазақ хандығынан басталған тұңғыш ұлттық мемлекеттен бастап қазіргі тәуелсіз Қазақ еліне дейінгі тарих кезең жылнамасын ұрпақ санасына терең жететіндей етіп көркем кестелеген толымды толғауда халқымыздың өткені әспеттеліп, оның қазіргі салтанатты шағына шаттаныс сезім білдіріледі:

Кеудемізге қуаныштан жас тамды,
Тәуелсіздік ашты көкті, аспанды.
Хандық дәуір аяқталып елімде,

Жаңа дәуір, жаңа дәуір басталды!... – деп жар салады, елінің бүгініне қуанып, болашағына үміт артады, Мәңгілік ел болатынына кәміл сенеді.

Шөл даланың ұлы Шөмішбай – өзінің дарқан даласы мен туған елінің сұлу табиғатын, адам жанын нәзік түсіне білетін лирик ақын. Оның кейіпкері жаны таза, жүрегі кең, сезімге бай, елін, жұртын қалтқысыз сүйеді, адалдықты сақтай алады. Ол махаббаттың ұлылығын дәріптеп, оған табынады. Бұл биік сезім тазалығын сақтау әркімнің парызы деп біледі.

Заман келбетін сомдаған ақын ақиқатқа адал. Адамгершілік асыл қасиеттерден басқа еліміз бастан кешкен табиғат апаттары, рухани жағынан сағы сынбаған, болашаққа зор үміт артқан халық жігері, адамзаттан бір елі ажырағысыз тылсым табиғат, ауыл тағдыры оның шығармашылығының басты нысандары болып табылады.

Ақынның лирикалық «мені» жүйткіген заман ағысымен байланысын сақтай отырып, оған өз көзқарасын үнемі білдіреді, орнықты ой-тұжырымдарын жасайды. Ел өміріндегі оңды өзгерістерді, халықтың рухани көңіл-күйін, елдік мәселелерді тарихи көзқарас тұрғысында електен өткізіп, өз бағасын береді. Ол оқиғалар тізбегін бір-бірімен жоғары талдамалық деңгейде шебер байланыстыра біледі. Оның лирикалық кейіпкері өз ой түйсігінде, қиял қанатында шексіз, халқының өткенімен, бүгінімен және болашағымен ұштасқан ой-толғамдар ортасында жүреді. Оны бір ғана қазақ халқының өкілі деп тану

мүмкін емес, себебі оның мұраттары жеке бір халықтың ой-толғаныстарын, арман-мұңын қамтымайды, оны бүкіл адамзатты ойландыратын түбегейлі мәселелер толғандырады, жанын ауыртады. «Поэзия падишасы – лирика» жинағының лирикалық кейіпкері оқырманын жалықтырмайды, тәуелсіздік тұғырындағы толымды толғаныстар ел, халық, ұлт тағдыры туралы жаңа өрісті ойларға жетелейді. Ақынның лирикалық «мені» ел тағдырын, жер тағдырын, дәуір тынысын бүкіл ұлттың мәйегі, туған атамекеннің, ұлттың, ана тілінің, ұлттық болмыс пен рухани құндылықтардың бесігі – ауыл тағдырымен берік байланыстырады. Өзі де ауылда туып-өскен, дала өмірін терең түйсініп, жан жүрегімен сезетін ақын қазіргі жаһандану заманында адамның табиғаттан алыстап, оған өз қажеттігін ғана қанағаттандырушылық тұрғысынан қарауына, бүгінмен ғана өмір сүруіне алаңдаушылығын білдіріп, соның кесірінен ауылдың күйзеліске ұшырайтынына жаны ауырады. Ол халықтың өткеннен сабақ алмай, рухани бастаулардан айырылуына дабыл қағады. Дегбірсіздік сипатындағы мұндай өлеңдерінде ақын өзінің лирикалық «менімен» етене қабысып, онымен тұтас бір сезім құрайды.

Осылайша қазіргі қоғамда болып жатқан елеулі оқиғаларға, ел өміріндегі тың өзгерістер мен тарихи бетбұрыстарға байланысты Шөмішбай шайыр поэзиясында азаматтық сарын айшықтала түсті. Бұл әсіресе, еліміз егемендік алып, тәуелсіздік нығая түскен тұста айқын сезілгені белгілі. Осының өзінен-ақ, ұлт тағдырына, рухани құндылықтарды, туған тіл мен салт-дәстүрді, дінді сақтап дамытуға, ел бірлігін нығайтуға арналған өлеңдер мен толғаулар тұтас бір циклді құрағанын байқатады.

Алғаш өлең жолына түскен кезден бастап адамгершілік, имандылық асыл қасиеттерді жыр өзегі еткен ақын өз кейіпкерін болмысынан рухани бай, жауапкершілігі мол қарапайым етіп бейнелейді, лирикалық кейіпкерінің көңіл-күйіне тереңдеп барады. Соған сәйкес ақын кейіпкері болашаққа үлкен сеніммен қарайды, өмірді өзгертуге күш-қабілеті мығым, шындықтың бетіне тура қарап, тура сөйлейді, оның өмір туралы толғаныстары, адами болмыс туралы ой түйіндері оқырманына ой салады, тиісті қорытынды жасауға итермелейді.

Ақын поэзиясының өзіндік ерекшелігі – қазіргі заманның тынымсыз тірлігі, өз туындыларында мақсат еткен мәселелердің өміршеңдігі. Бұл мәселелердің адамдар тағдырына әсер ететіндігі соншама, өлең болып өрілген өрісті ойлар түрлі ортада өз жалғасын тауып жатады. Егерде оның өлең-жырларын мерзімдік ретке салса, ақынның лирикалық тәубесі қазіргі қоғамдық даму беталысына, ел тәуелсіздігінің есею шақтары мен рухани құндылықтарына тән кейбір маңызды өзгешеліктерді қамтитындығына көз жеткізуге болады.

Тұтастай алғанда, Шөмішбай Сариев шығармашылығында еліміздегі өзгерістер мен қат-қабат оқиғалар ортасында жүрген, осының бәріне өзінің сыни көзқарасын білдіріп, ұлттық рухпен суарылған, өз халқының үмітін арқалаған лирикалық қаһарман тұтас бір дәуір кейіпкерінің тұжырымдамалық өзегін құрайды. Ол ұлтымыздың өткенін, бүгіні мен болашағын ортақ үрдіс ретінде тұтас бір бірлікке ұйыстырып, тиянақты талдау жасайды. Дәуірдің түрлі бетбұрыстарына, ел, жер, ұлт тағдырына, адамның рухани болмысы мен табиғатқа байланысты өзгерістерге жалпыадамзаттық мұраттар биігінен өз бағасын береді.

Жаңа ғасыр басындағы жанару үрдістері ақынның лирикалық өлеңдерінде ел тәуелсіздігін баянды ету, ұлтқа, Отанға қалтқысыз қызмет ету, ар тазалығы, парасаттылық түрінде көрініс тапқан. Қазіргі қазақ поэзиясының ажырамас бір бөлігі болып табылатын Шөмішбай поэзиясының жаңа бір белесті биігі – «Поэзия падишасы – лирика» жинағы еліміздің Мемлекеттік сыйлығын алуға әбден лайық шығарма деп білеміз.

Ақынның ән өлеңдерінің өзі алты жүзден астам екен. Олардың көпшілігі әнге қосып айтылатындықтан да, көпке кеңінен танымал және ғұмырлы. Оның өлеңіне жазылған «Айналдым сенен, Атамекен-ай!» әні кешегі кеңес заманында шетел қазақтарының әнұранына айналып кеткенін айтсақ та жеткілікті.

Ұлы даласын мақтан еткен ақын жеткен жетістігінің бәрін:

Келеді менің таңым атып бүгін,
Көтерген ата-бабам Уақыт жүгін.
Тәңірім, Жаратушым жар бол өзін,
Мен – қазақ болған үшін Бақыттымын! – деп туған халқымен тұтастықта бейнелейді.

Кез келген кітап – автордың жан күйзелісі мен ой-толғанысының жемісі, демек, бұл туындының оқырман үшін шынайы өмірде құндылығы болуы тиіс. Ал «Поэзия падишасы – лирика» жинағы осындай мағыналы, құнды кітап, тамаша оқылады, әр өлең шумағы зерделі оқырман үшін уағыз, өсиет ретінде қабылданады. Жақында ғана Шөмішбай ағамыз бірге істейтін М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының Абайтану бөліміне бір жігіт ағасы кіріп келді де: – О, Шөке! Мен Сізді көптен бері іздеп жүр едім. Мына кітабыңызды оқып шықтым, қолтаңбаңызды алайын деп келдім, – деп қолдорбасынан жасыл мұқабалы «Поэзия падишасы – лирика» кітабын ұсынды. Міне біздің институтта үнемі осылай Шөмішбай шайырмен сәлемдесуге келіп тұрады. Әдебиет зерттеуші ғалымдарды біреу білсе, біреу білмес. Ал Шөмішбай Сариевті бәрі таниды, қошемет көрсетеді. Халқы ақынын іздеген қандай бақыт !

Ұлы өзендей бір аялдап тұрмадым,
Толқын болып алас тұрып тұнғаным.
Мен халқымның тілегімен санасып,
Мен халқымның жүрегімен жырладым, – деп халқының тілегімен санасып, халқының жүрегімен жырлаған, ұлттық поэзия төрінен өз орнын алған ақын осындай үлкен шығармашылық ізденіс үстінде еліне қызмет етіп келеді.

Серікқазы ҚОРАБАЙ,
М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты Абайтану және жаңа дәуір әдебиеті бөлімінің меңгерушісі, профессор